

ЛЕКСИКОЛОГІЯ ТА СТИЛІСТИКА

Світлана Кійко
(Чернівці)

ОМОГРАФИ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена кількісній і якісній характеристиці омографів сучасної німецької мови. Особливу увагу приділено питанням появи і семантичного розрізнення дієслів-омографів з відокремлюваними і невідокремлюваними префіксами.

Ключові слова: омографи, дієслова подвійної форми, напівпрефікси, семантика, запозичення.

Статья посвящена количественной и качественной характеристике омографов современного немецкого языка. Особое внимание уделено вопросам появления и семантического различия глаголов-омографов с отделяемыми и неотделяемыми приставками.

Ключевые слова: омографы, глаголы двойственной формы, полупривставки, семантика, заимствования.

The article deals with qualitative and quantitative features of homographs of modern German. The special attention is devoted to the questions of appearance and semantic differences of homograph verbs with separated and non-separated prefixes.

Key words: homographs, verbs of ambivalent form, semiprefixes, semantics, loan words.

Омографи – це слова, що пишуться однаково, але мають різне звучання і значення, наприклад: *високий насип¹* – *насип насіння*, *довгі коси* – *коси траву*; нім. *der Tenor¹* „тенор” – *der Tenor²* „суть, зміст”, *die Umpflanzung¹* „пересадка (рослин)” – *die Umpflanzung²* „обсаджування” тощо. У науковій літературі вони здебільшого розглядаються як факти випадкового збігу, на відміну від лексичних омонімів. Якщо вони й мають свій лінгвістичний статус, то лише як стилістичний засіб мовлення [2, с. 31–37]. Деякі лінгвісти взагалі не

¹ Підкресленням позначаємо наголошений склад (складник).

включають омографи до омонімів, оскільки письмове мовлення є вторинним, похідним від усного [4, с. 150; 10, с. 177]. Проте більшість дослідників враховують при визначенні омонімії також тотожність письмової форми слів [7; 5, с. 33; 20, с. 737]. З погляду проблем автоматичної обробки текстів природної мови графічна тотожність є первинною й обов'язковою ознакою омонімів, незалежно від їх звучання [1, с. 280–304].

Питання про повноправність омографів у мові та в мовленні піднімає у своєму дослідженні М.Г. Петренко [7]. На основі аналізу повного списку графічно тотожних одиниць російської мови автор доводить, що омографія – закономірне мовне явище, яке за своєю представленістю та різноманіттям проблематики повинно виділятися як окремий розділ омонімії [7, с. 4].

Для класифікації омографів найчастіше беруться різноманітні критерії: лексичний, граматичний, акцентуаційний. Так, у російській мові розрізняють наступні підгрупи омографів: 1) лексичні: рос. *правило* – *правцло*, *характерный* – *характерный*; 2) лексико-граматичні: рос. *белка* – *белка*, *бури* – *бури*; 3) поліграфічні: рос. *все* – *всё*, *надеж* – *надеж*; 4) парадигматичні: рос. *города* – *города*, *синее* – *синее*; 5) стилістичні: *компас* – *компас*, *речушка* – *речушка* [7].

Існують й більш детальні класифікації, в основу яких покладено семантичні, граматичні, стилістичні та інші критерії, як-от:

1) розрізнення відмінних слів: а) іменників: *клещи* – *клещи*, *кружки* – *кружки*; б) прикметників: *большая* – *большая*; в) дієслів: *избегают* – *избегают*, *парит* – *парит*; г) прислівників: *верхом* – *верхом*; д) міжчастиномовні: *дорог* – *дорог*, *сорока* – *сорока*.

2) розрізнення відмінків, чисел і форм одного слова: а) іменники 1-ї відміни: *воды* – *воды*, *руки* – *руки*; б) іменники 2-ї відміни: *года* – *года*, *слова* – *слова*; в) іменники 3-ї відміни: *у печи* – *в печи*, *о тени* – *в тени*; г) дієслова: *возите* – *возите*, *плите* – *плите*;

3) варіанти вимови одного слова: а) загальноновживана лексика: *пролил* – *пролил*, *творог* – *творог* та інші; б) професійна лексика: *осужден* – *осуждён*, *углублен* – *углублён* та інші; в) розмовно-побутова лексика: *валите* – *валите*, *слабо* – *слабо* та інші [9, с. 75].

Як видно з наведених класифікацій, однією з основних причин виникнення омографів у російській мові є різний наголос: рос. *сорок* – *сорок*, *вывозит* – *вывозит*. Омографи також виникають за рахунок

того, що в текстах зазвичай не проставляють крапки над ё, наприклад: рос. *все* (*все* і *всё*), *небо* (*небо* і *нёбо*). Омографи цього типу в російській мові мало чисельні, проте активно використовуються журналістами як засіб мовної гри, наприклад: *Бюджет принят, сенат покорен; Скидка на возраст не признается* і т.п. (детальніше див. [3, с. 200–205]).

Іноді омографи виникають через різне прочитання літери **ч** – як [ш] або [ч’], наприклад: рос. *конечно, сердечный*. Існують випадки, коли словоформи *теста, тестом, в тесте* відносяться до різних слів і в зв’язку з цим читаються по-різному: рос. *пирожки из слоеного теста* (з м’яким першим т), *результаты психологического теста* (з твердим т).

Омографія в англійській мові зумовлена насамперед міжчастини-номовною омонімією. Так, форми іменника і дієслова при однаковому написанні розрізняються вимовою, передовсім місцем наголосу, як-от: англ. *insult* „образа” – *insult* „ображати”, *desert* „пустеля” – *desert* „покидати”, дзвінкістю/глухістю кінцевих приголосних, як-от: англ. *use* [ju:s] „користь” – *use* [ju:z] „використовувати” і т.п. Омографічними можуть бути й інші форми – іменника і прикметника: *live* [liv] „жити” – *live* [laiv] „живий”, дієслова і дієприкметника: *read* [ri:d] „читати” – *read* [red] „прочитаний”. Спостерігаються також графічні збіги різних слів та їх граматичних форм: *sew* [so:] „шити” – *sew* [sju:] „спускати воду”, *tear* „сльоза” – *tear* „рвати” (детальніше див. [5, с. 86–87]).

У французькій мові омографи зустрічаються досить рідко, наприклад: франц. *fil* [fil] „нитки” – *fil* [fis] „син”, *president* [prezidã] „головуючий” – *president* [prezid] „головують”. При цьому омографи мають тут статус абсолютних омонімів, як-от: *louer* (від *laudare*) „хвалити” і *louer* (від *locare*) „наймати, віддавати”. Омографами можуть бути і морфологічні омоніми, як-от: *livre* (m) і *livre* (f); *vase* (m) і *vase* (f).

Як видно з наведених прикладів, до омографії слів часто веде поліфонія, тобто використання однієї графеми для позначення різних фонем. Так, в англійській мові літера **g** перед голосними переднього ряду позначає звук [dʒ], як-от: *page, German*, в інших позиціях – [g]: *good, bag*. У французькій мові літера **g** перед голосними переднього ряду позначає звук [ʒ], перед голосними **a, o** і перед приголосними – [g]: *grand*, у кінцевому положенні взагалі не вимовляється: *sang*. У російській мові одна й та ж приголосна може позначати приголосні звуки, парні за твердістю/м’якістю і дзвінкістю/глухістю, наприклад, літера **з** у словах *заря, зерно, раз, резь* позначає відповідно звуки [з], [з’], [с] і [с’].

Омографи можуть збігатися в написанні у всіх формах слова, як-от: рос. *орган* – *орган*, *безобразный* – *безобразный*. Проте частіше омографи перетинаються лише в окремих формах, як-от: рос. *белки* – *белки*, *кружки* – *кружки* тощо.

Як бачимо, омографи детально проаналізовані на матеріалі російської, англійської, французької мов, проте досі залишалися поза увагою в німецькій мові. Тому метою нашого дослідження є характеристика омографів на основі вибірки з тлумачних словників сучасної німецької мови [12; 17; 21].

Загальна кількість фонетико-графічних омонімів сучасної німецької мови склала 7 240 лексем, куди входять лексичні, лексико-граматичні омоніми, а також омонімічні скорочення і морфемі. Серед них кількість омографів складає 589 лексичних одиниць (8 % від усіх фонетико-графічних омонімів). Тут зустрічаються як омографи, що входять до складу однієї частини мови, наприклад, *die Umstellung*¹ „перестановка; перебудова; переорієнтація” і *die Umstellung*² „оточення; оціплення”; *handeln* [ˈhandln] „діяти; торгувати” і *handeln* [ˈhendln] „використовувати”, так і міжчастиномовні омографи типу *modern* „гнити, тліти” і *modern* „сучаний”, *egal* „однаковий; байдужий” і *egal* „безперервно”. Частиномовний розподіл омографів наведено в табл. 1 (див. табл. 1).

Таблиця 1

Якісний і кількісний склад омографів різних частин мови

Розряд	Кількість омонімів	Розряд	Кількість омонімів
Іменник	193	Прислівник	2
Дієслово	366	Сполучник	1
Прикметник	27	Разом	589

Згідно таблиці 1, найбільша кількість омографів зафіксована серед дієслів – 366 ЛО, які об’єднані в 185 оморядів. Далі слідують за спадом омографи-іменники (193 ЛО, 101 внутрішньо- і міжчастиномовний оморяд) і прикметники (27 ЛО, які входять до складу 27 міжчастиномовних оморядів). У вибірці зустрілися також 2 прислівники і 1 сполучник. Омографів серед інших частин мови (займенників, числівників, прийменників, часток, артиклів, вигуків) не зафіксовано.

У вибірці виявлено міжчастиномовні омографи шести моделей: іменник – прикметник (40 омографів, 20 оморяд): *die Aubergine* – *aubergine*,

die Brut – brut, die Mode – mode тощо, іменник – прислівник (2 омоніми, 1 омопара): *die Back – back*, іменник-дієслово (2 омографи, 1 омопара): *der Posten – posten*², дієслово – прикметник (12 омографів, 6 омопар): *unterlegen – unterlegen, überladen – überladen, modern – modern* тощо, прикметник – прислівник (2 омографи, 1 омопара): *egal – egal*, прислівник – сполучник (2 омографи, 1 омопара): *insoweit – insoweit*.

Розглянемо детальніше омографи, які входять до складу суто іменникових оморядів (171 іменник, 80 оморядів). Більшість оморядів графічних омонімів-іменників німецької мови є двочленими, наприклад: *die Umschreibung*¹ „переписування; транслітерація” і *die Umschreibung*² „опис; перифраза”; *das Empire*¹ [empraɪr] „Британська колоніальна імперія”, *das Empire*² [ãpɪr] „ампір; класицистичний стиль мистецтва”; усього 69 омопар (138 омографів). Тричленних оморядів 11 (33 омографи), як-от: *der Tag*¹ [ta:g] „день”, *der Tag*² [tæg] „тег (заклучна частина джазових п’єс)”, *der Tag*³ [tæg] „тег (знак для структурування тексту в ЕОМ)”. Оморядів з більшою кількістю членів у нашій вибірці не зафіксовано.

Серед омографів, що входять до складу іменникових оморядів, зустрічаються як гомогенні, так і гетерогенні омопари. Гомогенних омографів лише 16 (8 оморядів). Всі вони утворені від так званих „дієслів подвійної форми” (з відокремлюваними і невідокремлюваними префіксами) за допомогою суфікса *-ung* і виражають процес або результат дії, як-от: *die Unterstellung*¹ „ховання; підставлення” і *die Unterstellung*² „підпорядкування; підтасовка”; *die Umschiffung*¹ „пересадка на інший корабель” і *die Umschiffung*² „об’їзд (на кораблі)”; *die Umwicklung*¹ „перемотування; перепеленання” і *die Umwicklung*² „обмотування; обгортання” тощо.

Решта 155 омонімів (72 оморяди) відносяться до гетерогенних. Основне джерело їх появи – запозичення з різних мов слів, які за написанням збігаються з власне німецькими словами (38 оморядів, 83 ЛО), наприклад: *Rand*¹ [rand] (< свн., двн. *rant* „рама; захисний край”) „край” і *Rand*² [rænd] (англ. *rand* „медаль; вивіска”) „рент; грошова одиниця в Пд. Африці”; *Base*¹ (< свн. *base* < двн. *basa* „сестра батька”) „двоюрідна сестра” і *Base*² [beis] (< англ. *base* = „база”) „маркування; база” і т.д.

Дещо рідше зустрічаються збіги запозичень з різних мов (18 оморядів, 40 ЛО), наприклад: *Major*¹ [maˈjo:v] (ісп. *mayor* „більший; вищий” < лат. *maior* „більший”; вищий ступінь від *magnus* „великий”)

(військ.) „майор” і *Major*² [ˈmeɪdʒɔ] (англ. *major* „важливий; значний”) (жарг.) „домінуюча фірма”; *Service*¹ [zɛrˈvi:s] (< фр. *service* < фр. *servir* „подавати блюда”) „сервіз” і *Service*² [ˈzɔ:vɪs; англ. ˈsɔ:vɪs] (англ. *service* „послуга; обслуговування” < сфр. *service* < лат. *servitium* „рабство”) „обслуговування; сервіс”.

У нашій вибірці є також приклади різних запозичень з однієї й тієї ж мови до німецької (16 оморядів, 32 ЛО), причому запозичуються одразу омографи, як-от: *Air*¹ [ɛ:ʁ] (фр. *air* < лат. *aer* < гр. *aer* „повітря”) „постава; подих, наліт” і *Air*² [aˈi:r] (фр. *air* < італ. *aria* „арія”) „інструментальна п’еса наспівувального характеру”; *Parole*¹ [paˈrɔ:lə] (фр. *parole* „слово, вислів” < лат. *parabola* „пароль; девіз” і *Parole*² [paˈrɔ:l] (фр. *parole* „слово, вислів”) „мовлення” тощо.

Решта іменників входять до міжчастиномовних оморядів з прикметниками (20 омопар), прислівниками (1 омопара) і дієсловами (1 омопара). Тут йдеться як про гомогенні омографи, утворені шляхом конверсії (12 омонімів, 6 омопар), як-от: *die Aubergine* – *aubergine*, *der Bourgeois* – *bourgeois*, *die Power* – *power*, *der Royal* – *royal* тощо, так і гетерогенні омопари як наслідок випадкового збігу в написанні генетично різних слів (10 омографів, 5 оморядів), наприклад: *das Uni* – *uni*, *der Ungar* – *ungar*, *die Brut* – *brut* тощо.

Омографічні дієслова утворюють як суто дієслівні оморяди, так і міжчастиномовні оморяди з іменниками (*posten*² [ˈpou:stn] „обробляти новини в Інтернеті” і *Posten* [ˈpɔ:stn] „пост; варта”) і прикметниками (*modern* „гнили, тліти” і *modern* „сучасний”).

Кількість суто дієслівних оморядів дорівнює 174, які об’єднують 351 омограф. Нами зафіксовано 172 омопар (344 дієслова), як-от: *überfahren*¹ „перевозити” і *überfahren*² „переїхати”; *walken*¹ [ˈvalkn] „вальцювати” і *walken*² [ˈwɔ:kn] „бігати підтюпцем”; 1 тричленний оморяд: *umhängen*¹ „перевісити”, *umhängen*² „звисати”; *umhängen*³ „обвішати” і 1 чотиричленний оморяд (4 дієслова): *überhängen*¹ „звисати; нависати”; *überhängen*² „накинути”; *überhängen*³ „навісити; звісити”; *überhängen*⁴ „накрити”.

Чотири оморяди складаються з гетерогенних дієслів, одне з яких є власне німецьким словом, а інше – запозиченням, як-от: *handeln*¹ [ˈhandln] (< свн. *handeln* „торкатися руками; обробляти” < двн. *hantalon* „торкатися; обробляти вручну”) „діяти” і *handeln*¹ [ˈhendln] (< англ. *to handle*) „використовувати”; а один оморяд містить два запозичених

дієслова: *skaten*¹ [ˈska:tn] (< італ. *scarto* „відкидання карт” < *scartare* „відкладати карти” < *carta* „папір; гральна карта” < лат. *charta* „карта”) „грати в скат” і *skaten*² (<англ. to skate) [ˈskeitn] „кататися на скейті”.

Решта 169 оморядів утворюють гомогенні дієслова, з яких одна омопара зобов’язана своєю появою омонімії кореневих морфем: *hinüberhängen*¹ „звисати” (сильне дієслово) і *hinüberhängen*² „вивішувати” (слабке дієслово), а 168 оморядів складаються з дієслів з відокремлюваними і невідокремлюваними префіксами, такими, як:

- *durch* (73 омопари, 146 дієслів), як-от: *durchmessen*¹ „виміряти” і *durchmessen*² „обійти; пройти”; *durchschauen*¹ „проглянути” і *durchschauen*² „розгадати; розпізнати; бачити наскрізь”;
- *hinter* (1 омопара, 2 дієслова): *hintergehen*¹ „обманути; обійти” і *hintergehen*² „піти назад”;
- *über* (41 оморяд, 84 дієслова): *überladen*¹ „перевантажувати (на іншу машину тощо)” і *überladen*² „перевантажити; забагато навантажити”;
- *um* (35 омопар, 70 дієслів): *umbauen*¹ „перебудувати” і *umbauen*² „забудувати; оточити будівлями”;
- *unter* (17 омопар, 34 дієслова), як-от: *unterstehen*¹ „стояти (під чимось захисним)”;
- *unterstehen*² „підпорядковуватися; насмілюватися”;
- *wieder* (1 омопара; 2 дієслова): *wiederholen*¹ „дістати; забрати назад” і *wiederholen*² „повторити”.

У науковій літературі омографи цього типу отримали назву „дієслова подвійної форми” (*doppelförmige Verben*) [16, с. 200]. Частина цих омографів виявляє незначні семантичні і синтаксичні розбіжності. Відмінність полягає насамперед у керуванні, як-от: *durchreiten* (*durch etw.*) „проїжджати верхи” і *durchreiten* (*etw.*) „об’їжджати верхи”; *durchfliegen* (*durch etw.*) „пролітати через щось” і *durchfliegen* (*etw.*) „пролітати, пробігати щось”; *überfliegen* (*über etw.*) „перелітати через щось” і *überfliegen* (*etw.*) „пролітати над чимось” тощо. У плані семантики велика частина дієслів з напівпрефіксами *durch-*, *über-*, *um-*, *unter-* мають локальне значення, як-от: *durchreisen*, *durchziehen*, *überfliegen*, *überlaufen*, *umfahren*, *umfliegen*, *unterstellen*, *untergehen*, проте часто вживаються в переносному значенні і стають більш абстрактними [14, с. 334–336].

Інша частина омографів має значні розбіжності в семантиці, наприклад: *übersetzen* „переправляти на інший бік” і *übersetzen* „перекладати

(на іншу мову)”; *übersteigen* „перелазити” і *übersteigen* „долати, проходити через щось, переважати щось” тощо.

Аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних лінгвістів показав, що дієслова з напівпрефіксами *durch-*, *über-*, *unter-*, *um-*, *hinter-*, *wieder-* трактуються як окрема група німецького дієслівного префіксального словотвору [8, с. 322–323; 14, с. 334–336]. Проте об’єднати вказані дієслова в окрему замкнуту дієслівну систему не дозволяють їх значні фонетичні і граматичні відмінності (наголос, подільність/неподільність, наявність префікса *ge-* при утворенні дієприкметника минулого часу, різне положення частки *zu* при вживанні інфінітива з *zu*). Особливості вживання префіксів *durch-*, *über-*, *unter-*, *um-*, *hinter-*, *wieder-* викликали дискусію навколо термінів для їх позначення: префікси [16, с. 200; 15, с. 29], напівпрефікси [12, с. 452] або композиційні члени [8, с. 274]. Часто перший відокремлюваний безпосередній складник (далі – БС) позначається по-іншому, ніж невідокремлюваний елемент. Так, Г.Ф. Новак з огляду на мотивованість/немотивованість лексичного значення вторинного дієслова через лексичне значення складників трактує одні й ті самі перші БС в сполученні з різними кореневими дієсловами як префікси похідних дієслів, перші частотні компоненти складних дієслів або складники складних дієслів (детальніше див. [6, с. 6–8]). С. Ольсен позначає відокремлювані перші БС як частки, а невідокремлювані – як префікси [19, с. 52]. У граматиці Duden вказані БС об’єднані в групу амбівалентних напівпрефіксів, які відрізняються від справжніх напівпрефіксів (*an-*, *auf-*) і композиційних членів (*nach-*, *bei-*) [12, с. 453–454].

Ми вважаємо найбільш прийнятним термін „напівпрефікс”, оскільки в початковій формі дієслова перші БС поводять себе як префікси, а в формах минулого часу, в інфінітивних конструкціях – як вільні морфеми (прислівники, прикметники). Зазначимо також, що детальне термінологічне розрізнення перших БС не є метою нашого дослідження. Нас цікавить насамперед питання появи і семантичного розрізнення омографів з відокремлюваними і невідокремлюваними префіксами. Для цього ми виділили в значенні досліджуваних дієслів диференційні семи.

Первинний аналіз фактичного матеріалу показав, що напівпрефікси дієслів-омографів можуть як зберігати свої семантичні ознаки, так і втрачати будь-який семантичний зв’язок із тотожною за звучанням вільною морфемою. Історично напівпрефікси *durch-*, *über-*,

unter-, um-, hinter- походять від прислівників з просторовим значенням: *durch* „наскрізь; через”, *über* „через; зверху”, *unter* „знизу; під (чимось)”, *um* „навколо”, *hinter* „позаду; за”, тому логічно припустити, що найбільш чисельною групою серед досліджуваних лексичних одиниць будуть дієслова руху і місцезнаходження (локативні). Загальна кількість дієслів цих груп склала у нашій вибірці 140 лексем (106 дієслів руху і 34 дієслова місцезнаходження), як-от: *überspringen*¹, *unterhalten*¹, *hintergehen*¹, *hinüberhängen*², *umstellen*², *durchkreuzen*² тощо. Решта дієслів мають семи:

- 1) квантитативності, що імпліцитно вказують на неконкретну кількість, як-от: *überwigen*¹ „мати надлишкову вагу”, *überstechen*¹ „піти з вищої козирної карти”;
- 2) квалітативності, що якісно характеризують дію як завершену або незавершену, виконану в повному обсязі або недороблену, ретельно виконану або марну, як-от: *überhören*² „прослухати; не почути”, *übersehen*² „проглянути; не помітити”;
- 3) компаративності, що показують відхилення від категорії норми, імпліцитно вказують на оцінку та інтенсивність дії, процесу тощо, як-от: *überessen*¹ „переїстися”, *überessen*², *sich* „об’їдатися” та інші. Слід зазначити, що будь-яке відхилення від норми, в тому числі в сторону інтенсифікації дії, здебільшого сприймається мовцями як негативна тенденція. Вторинні дієслова, які позначають дію, виконану поза межами норми, здебільшого мають імпліцитно виражену периферійну сему негативності.

Розглянемо дієслова з кожним напівпрефіксом окремо. Як було вказано вище, в нашій вибірці зафіксовано 41 оморяд (84 дієслова) з напівпрефіксом *über-*. Більшість з них відноситься до дієслів активного і пасивного руху з такими диференціюючими семами:

- „рух над об’єктом зверху”: *überspringen*² „переплигнути”, *übersteigen*² „перелізти”, *überrollen*² „перекотитися” тощо;
- „рух через об’єкт”: *überfluten*¹ „вийти з берегів”, *überfließen*¹ „витікати”, *überlaufen*¹ „збігти (про молоко); витекти”, *übertreten*¹ „(снопом.) вийти за межу, лінію” тощо;
- „рух об’єкта зверху вниз”: *überfallen*¹ „впасти (на щось)”;

- „рух від одного суб'єкта/об'єкта до іншого”: *übersetzen*¹ „перевозити (на інший берег)”; *überholen*¹ „перевозити (на інший берег)”, *überfahren*¹ „перевезти”; *übergehen*¹ „переходити (у власність до іншого)” тощо;
- „рух відносно іншого суб'єкта/об'єкта”: *überholen*² „перегнати”, *überlaufen*² „(морськ.) проплисти мимо” тощо.

Нами зафіксовано також значну кількість дієслів активної і пасивної дії, при чому дія може бути як конкретною, так і абстрактною, як-от:

- „дія над об'єктом зверху”: *überdecken*¹ „накривати”, *überdecken*² „покривати”, *überhängen*² „накинути”, *überhängen*⁴ „завісити”, *überbauen*² „накривати дахом; надбудовувати”, *übermalen*¹ „замалювати”, *überpudern*² „повторно припудрити”, *überpudern*² „покрити пудрою” тощо;
- „дія через об'єкт”: *überbauen*¹ „розбудувати”, *übermalen*¹ „намалювати, вийшовши за край” тощо;
- „дія об'єкта зверху вниз”: *übergießen*¹ „лити воду”, *übergießen*² „залити”, *überschütten*¹ „вилити речовину”;
- „дія від одного суб'єкта/об'єкта до іншого”: *übergeben*² „передати, доручити”, *übertragen*¹ „транслювати; передавати запис; передавати дані, інформацію” тощо;
- надлишкова дія: *übersteigen*² „перевищувати”, *überschießen*¹ „захлинутися (ринок; фантазія)”, *überziehen*² „перерозтратити; занадто розкритикувати; вийти за критичний режим”, *übertun*² „надриватися; перепрацьовувати” тощо;
- марно виконана дія: *übersehen*² „недобачити; проглянути”, *überhören* „прослухати”, *übergehen*² „пропустити (мимо вух)” тощо;
- завершена дія: *überlassen*¹ „залишити”;
- фізичного впливу на суб'єкт/об'єкт: *überziehen*² „вдарити”, *überfallen*² „напасти (на когось)”;

У вибірці виявлено також локативні дієслова, а саме:

- „місцезнаходження/місцерозташування зверху над об'єктом”: *überhängen*¹ „звисати; нависати”, *überhängen*¹ „нависати; стояти вище”;
- „місцезнаходження/місцерозташування через об'єкт”: *überhängen*³ „покривати” тощо.

Детальний аналіз семантики дієслів з напівпрефіксом *über-* показав, що вживання омографів підлягає семантичним правилам. Якщо дієслово має конкретне значення, то напівпрефікс наголошений і відокремлюється. У дієсловах з абстрактним (переносним) значенням напівпрефікс не наголошується і не відділяється, наприклад: *Man hat uns mit der Fähre übersetzt* (конкретне значення); *Die Studenten haben den Text übersetzt* (абстрактне значення); *Er hat sich den Mantel übergeworfen* (конкретне значення); *Vor kurzem hat er sich mit seinem Bruder überworfен* (абстрактне значення).

З цього правила є два винятки: дієслово *übertreten* з конкретним значенням „вийти за межі” відокремлюється, як-от: *Der Fluss ist nach Regenfällen übertreten*, а з абстрактним значенням „вийти за межі, рамки” – не відокремлюється: *Sie haben das Gesetz übertreten*. Проте в значенні „перейти (в іншу організацію, релігію тощо)” напівпрефікс відокремлюється, хоча має абстрактне значення: *Sie ist zum Katholizismus übergetreten*. Дієслово *überziehen* з конкретним значенням „надягти” відокремлюється: *Ich ziehe mir noch einen Pullover über*, а в абстрактному значенні „перерозтратити” – не відокремлюється: *Er hat sein Konto um 100 Euro überzogen*. Проте *überziehen* з конкретним значення „стелити” має відокремлюваний напівпрефікс: *Sie hat die Betten frisch überzogen*.

У переносному значенні „надмірна дія” (*überbelichten*, *überbewerten*, *überbekommen*, *übererfüllen*, *überversichern*, *überbezahlen*, *überbetonen*) напівпрефікс буде наголошуватися і відокремлюватися: *Ich bekomme die Sache langsam über*. *Sie haben den Produktionsplan übererfüllt*.

У значенні „вийти за межі чогось” напівпрефікс *über-* ненаголошений і не відокремлюється: *Der Chef überfordert ihn mit den Aufgaben*. *Er hat seine Muskeln überdehnt*.

У дієсловах зі значенням „надлишкова дія” (*überkochen*, *überfließen*, *überlaufen*, *überquellen*, *überborden*) відокремлюваність префікса підлягає синтаксичним правилам: у перехідних дієсловах напівпрефікс не відокремлюється і навпаки: *Tränen haben ihr Gesicht überflossen*; *Das Benzin ist aus dem Tank übergeflossen*.

Отже, напівпрефікс *über-* відокремлюється, якщо дієслово має конкретне значення, локальне значення „знаходитися над чимось”, позначає подію як зміну, вихід за межі норми, надлишкову дію. Не

відокремлюється цей напівпрефікс у дієсловах з абстрактним значенням, які позначають вихід за рамки цілого.

Аналогічним чином проаналізовано дієслова з напівпрефіксами *durch-*, *unter-*, *um-*, *hinter-*, *wieder-*. Встановлено, що напівпрефікс *durch-* відокремлюється, якщо дієслово-омограф має конкретне значення, просторове значення „через, крізь”, позначає подолання перешкод, перебіг і завершення дії, як-от: *Er hat die Schuhe durchgelaufen; Er hat das Brett durchgebrochen*. У дієслів з переносним значенням або на позначення результату дії напівпрефікс *durch-* не відокремлюється, наприклад: *Er hat einen Studiengang durchlaufen; Er hat alle Schranken durchbrochen*.

Напівпрефікс *um-* пишеться окремо, якщо дієслово позначає рух об'єкта через/крізь суб'єкт, зміну місця, стану або напрямку, як-от: *Sie hat die Möbel im Wohnzimmer umgestellt; Der Himmelskörper ist auf einer Kreisbahn umgelaufen*. *Um-* не відокремлюється, якщо дієслово має сему „рух суб'єкта навколо об'єкта”, наприклад: *Die Polizisten haben das ganze Stadtviertel umstellt; Er hat den Platz umlaufen*.

Unter- відокремлюється від дієслів з конкретним значенням, а також дієслів на позначення перебігу і завершення дії: *Sie schob dem Kranken ein Kissen unter; Sie haben alte Möbel im Keller untergestellt*. У дієслів з абстрактним значенням або на позначення результату дії напівпрефікс *unter-* не відокремлюється: *Diese Äußerung hat man mir unterschoben; Man hat ihm die übelsten Absichten unterstellt*.

Для напівпрефікса *hinter-* встановлена така закономірність: він відокремлюється від дієслів з конкретним значенням, а також семами „позаду”, „назад”, „жадібно хапати” і не відокремлюється від дієслів з абстрактним значенням, наприклад: *Die Unterkunft soll sauber hintergelassen werden; Er hat uns ein großes Vermögen hinterlassen*.

Wieder- пишеться разом лише з дієсловом *wiederholen* у значенні „повторити”, наприклад: *Er hat die Frage wiederholt*. Від дієслів, які мають конкретне значення або семи „віддавати”, „отримувати назад”, цей напівпрефікс відокремлюється, як-от: *Ich habe mir das Buch selbst wiedergeholt*.

Розмежування дієслів-омографів за семантичними підгрупами дає змогу пояснити низку теоретичних положень та граматичних явищ: проблему єдності та делімітації слова, морфологічну варіативність і

семантику слова, подільність і неподільність дієслів, їх керування, дефектність парадигм тощо.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки щодо походження омографів: серед іменників-омографів лише 8 % є гомогенними; тут йдеться про похідні іменники, утворені від дієслів з відокремлюваними і невідокремлюваними префіксами за допомогою суфікса *-ung*. Гомогенні іменники-омографи позначають процес або результат дії. До гетерогенних омонімів відносяться 92 % іменників-омографів, які з'явилися в результаті запозичення з різних мов. При цьому збіг у правописі запозиченого слова з німецьким зустрічається утричі частіше, ніж збіги запозичень з різних мов. У 16-ти випадках йдеться про запозичення омографів з однієї й тієї ж мови до німецької.

Лише 3 % дієслів-омографів є гетерогенними за походженням. Гомогенні дієслова утворюють омпари з відокремлюваними і невідокремлюваними префіксами. Аналіз семантики дієслів-омографів показав, що їх вживання підлягає семантичним правилам.

Міжчастиномовні омографи представлені шістьма моделями: іменник – прикметник, іменник – прислівник, іменник-дієслово, дієслово – прикметник, прикметник – прислівник, прислівник – сполучник.

Перспективним вважаємо дослідження омографів у психолінгвістичному плані з опитуванням носіїв німецької мови. Це дозволить відповісти на питання, чи орієнтуються носії мови лише на наголос (у випадку з дієсловами подвійної форми), чи залучають також семантичні, синтаксичні та інші критерії для розрізнення омографів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ингве В. Г. Синтаксис и проблема многозначности / В. Г. Ингве // Машинный перевод. – М. : Иностранная литература, 1957. – С. 280–305.
2. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / Коваль А. П. – К. : Вища школа, 1987. – 345 с.
3. Лаптева О. А. Речевые возможности текстовой омонимии / Лаптева О. А. – [2-е изд.]. – М. : УРСС, 2003. – 415 с.
4. Левковская К. А. Лексикология современного немецкого языка / Левковская К. А. – М. : Высшая школа, 1968. – 319 с.
5. Малаховский Л. В. Теория лексической и грамматической омонимии / Малаховский Л. В. – М. : Наука, 1990. – 238 с.
6. Новак Г. Ф. Структурні та семантичні особливості німецьких дієслів з

- першим безпосереднім складником durch-, unter-, über-, um-, hinter-, wider-, wieder-, voll- : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Г. Ф. Новак. – Київ, 2001. – 19 с.
7. Петренко М. Г. Явление омографии в современном русском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык” / М. Г. Петренко. – Одесса, 1987. – 16 с.
 8. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка / Степанова М. Д. – М. : Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1953. – 376 с.
 9. Фомина М. И. Современный русский язык. Лексикология / М. И. Фомина. – М. : Высшая школа, 1983. – 334 с.
 10. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Шмелев Д. Н. – [2-е изд., стереот.]. – М. : КомКнига, 2006. – 280 с.
 11. Dreyer H. Lehr- und Übungsbuch der deutschen Grammatik / Dreyer H., Schmitt R. – Isamning : Max Hueber Verlag, 2004. – 360 S.
 12. Duden. Deutsches Universalwörterbuch / Hrsg. von G. Drosdowski. – 6. völlig neu bearb. Aufl. – Mannheim / Wien / Zürich : Dudenverlag, 2006. – 1816 S.
 13. Engel U. Deutsche Grammatik / U. Engel. – 3. Aufl. – Heidelberg : Julius Groos, 1996. – 888 S.
 14. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – 4. Aufl. – Tübingen : Niemeyer, 1975. – 363 S.
 15. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer, I. Barz. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 2007. – 375 S.
 16. Helbig G. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht / Helbig G., Buscha J. – Tübingen : Langenscheidt, 2001. – 654 S.
 17. Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache / Hg. von D. Götz u.a. – Berlin [u. a.] : Langenscheidt, 2006. – 1307 S.
 18. Link E. Was ist *Metalexikographie*? (Lehn-)Wortbildung im Wörterbuch / E. Link // Deutsche Lehnwortbildung. Beiträge zur Erforschung der Wortbildung mit entlehnten WB-Einheiten im Deutschen. – Tübingen : Narr, 1987. – S. 225–330.
 19. Olsen S. Wortbildung im Deutschen: eine Einführung in die Theorie der Wortstruktur / S. Olsen. – Stuttgart : Kröner, 1986. – 143 S.
 20. Skeat W. W. An Etymological Dictionary of the English Language / W. W. Skeat. – New. ed. – Oxford : Clarendon Press, 1956. – 780 p.
 21. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch / Wahrig G. – 4. Aufl. – Gütersloh : Bertelsmann Lexikon Verlag GmbH, 1994. – 1824 S.